

Tento článek byl poprvé publikován v časopise Právník 6/2011

Právo na náhradu pojistných škod či regresních nákladů v důchodovém pojištění způsobených zaviněným protiprávním jednáním třetích osob

Martin Štefko

Tento článek vznikl díky finanční podpoře poskytované Grantovou agenturou České republiky v rámci standardního grantového projektu „Občané třetích států a jejich problémy v systémech českého sociálního pojištění a pobytového práva“, reg. č. P408/10/1938

Úvod

Je obecně známou skutečností, že důchodový systém všech vyspělých zemí se potýká se značnými problémy. Nejinak je tomu též v České republice, kde v důsledku demografických změn společnosti a absenci dostatečných kapitálových rezerv je potřebnost důchodové reformy imanentní. Je více než zřejmé, že zákonodárce musí uskutečnit koncepční reformu celého systému. Přesto nebo právě proto je též více než na místě poukázat na nezbytnost jednoho z dílčích kroků, který značně napomůže zamýšlenému účelu – navýšení příjmů důchodového pojištění. A nejenom tomu, nezanedbatelný by byl též efekt v rámci preventivního působení proti případnému protiprávnímu jednání, důsledněji by též bylo vyhověno principu plné reparace. Tímto navrhovaným krokem je opětovné legislativní zakotvení institutu náhrady pojistných škod způsobených vyplacením dávky důchodového pojištění z důvodu zaviněného protiprávního jednání škůdce v důchodovém pojištění.

Jednou z nezbytných zásad každého racionálního systému sociálního pojištění je zásada, že dávky se neposkytují nadbytečně. V případě, že dojde k dočasnému či trvalému snížení pracovní schopnosti poškozeného v důsledku protiprávního jednání jiné osoby, náleží dle platné úpravy obsažené v ust. § 446 a 447 občanského zákoníku poškozenému nároky na náhradu škody. Pokud se soustředíme pouze na případy souvisejícím s důchodovým pojištěním, tj. trvalá ztráta pracovní schopnosti, pak dle ust. § 447 odst. 1 občanského zákoníku platí následující úprava: *„Náhrada za ztrátu na výdělkem po skončení pracovní neschopnosti nebo při invaliditě činí rozdíl mezi průměrným výdělkem před poškozením a výdělkem dosahovaným po poškození s připočtením případného invalidního důchodu.“* Náleží-li poškozenému invalidní důchod, hradí škůdce ušlý výdělek ve výši přesahující

invalidní důchod, byť tento důchod byl přiznán pro poškození zdraví způsobené zaviněně a protiprávně škůdcem. Nutno upozornit, že stejnou konstrukci přejala též ust. § 2905 a 2908 návrhu nového občanského zákoníku.^{1 2} Protože invalidní důchod stejně jako pozůstalostní důchody je beze sporu dávkou nahrazující ušlý výdělek (v případě pozůstalostních výdělků jde vlastně o odškodnění),³ nabízí se otázka, proč je škůdce ušetřen od úhrady škody působené systémem důchodového pojištění ve výši invalidního či pozůstalostního důchodu ?

1. Historický exkurz

Ač současná legislativní úprava institut pojistných škod způsobených zaviněným protiprávním jednáním třetích osob v důchodovém pojištění nezná a doktrína jej bohužel ignoruje, nelze nevidět, že protiprávním jednáním třetí osoby způsobená smrt či invalidita pojištěnce, vyvolává předčasný nárok na dávky důchodového pojištění (nejčastěji invalidní důchod či pozůstalostní důchody). Nebýt tohoto zaviněného protiprávního jednání, nárok na dávky důchodového pojištění by často buď nevznikl vůbec, či sice vznikl, ale teprve po uplynutí značné doby. Nebyla-li by porušena integrita poškozeného bylo by možné navíc očekávat nejen to, že by poškozený nečerpal dávky z důchodového pojištění, ale že by sám pokračoval jako pojištěnec v odvodech na pojistném na důchodové pojištění.

1.2. Regresní nárok na náhradu pojistných škod

O pojistných škodách výslovně hovořil nadpis ust. § 110 zákon č. 99/1948 Sb., o národním pojištění, který v dobové terminologii zněl: „Ručení zaměstnavatele (podnikatelů) a třetích osob za pojistné škody“. Dle ust. § 110 odst. 1 cit. zákona příslušel Ústřední národní pojišťovně, nejednalo-li se o případ úrazového pojištění, přímý nárok na náhradu škody, který příslušel pojištěnci, rodinnému příslušníku nebo jeho pozůstalému, pokud tento nárok příslušel z důvodu, pro nějž byly přiznány dávky nemocenského nebo důchodového

¹ Jedná se o verzi návrhu občanského zákoníku, který byl postoupen počátkem roku 2011 do mezirezortního připomínkového řízení.

² Dle ust. § 2905 odst. 1 návrhu občanského zákoníku *má škůdce po skončení pracovní neschopnosti, případně při invaliditě, nahradit poškozenému jeho ztrátu peněžitým důchodem, který se stanoví vzhledem k rozdílu mezi výdělkem, jakého poškozený dosahoval před vznikem újmy, a výdělkem dosahovaným po skončení pracovní neschopnosti s přičtením případného invalidního nebo částečného invalidního důchodu. Ust. § 2908 odst. 1 návrhu občanského zákoníku zase ukládá škůdci hradit peněžitým důchodem náklady na výživu pozůstalým, kterým zemřelý ke dni své smrti poskytoval nebo byl povinen poskytovat výživu. Náhrada náleží pozůstalým ve výši rozdílu mezi dávkami důchodového zabezpečení poskytovanými z téhož důvodu a tím, co by poškozený podle rozumného očekávání mohl pozůstalým na těchto nákladech poskytovat, pokud by k jeho zranění nedošlo.*

³ Viz NS sp. zn. Cpj 87/70.

pojištění.⁴ Výplata dávky důchodového pojištění se v takovém případě totiž považovala za škodu, která byla pojišťovně bezprostředně způsobena. Bližší úprava pro oblast pojistných škod ve zdravotní péči a v nemocenském pojištění upravovala ust. § 35 a násl. vyhlášky č.100/1953 Sb., kterou se uveřejňuje opatření Ústřední rady odborů o organizaci a provádění nemocenského pojištění zaměstnanců.

Zákon č. 99/1948 Sb. však pouze převzal a zpřesnil úpravu regresního nároku,⁵ který byl upraven v předchozích právních předpisech. Takovým předpisem byl především Zákon ze dne 9. října 1924, č. 221 Sb., o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří. Cit. zákon obsahoval v ust. § 246 odst. 2 následující úpravu: „*Má-li pojištěnec z důvodu tělesného poškození nebo jeho pozůstalí z důvodu jeho úmrtí nebo vlastního tělesného poškození zákonný nárok na náhradu škody proti osobě třetí, přísluší též Ústřední sociální pojišťovně proti této osobě nárok na náhradu dávky, kterou je povinna z téhož důvodu poskytnouti, a to až do výše náhradního nároku pojištěncova nebo jeho pozůstalých.*“ Regresní nárok pojišťovny byl nárokem nepřímým, nárokem odvozeným od nároku poškozeného.⁶ Pojišťovna sama byla oprávněna v civilním řízení vymáhat na třetí osobě (škůdci) předmětnou náhradu. Rozhodnutí soudu však nebylo nezbytnou podmínkou pro vznik nároku pojišťovny.⁷ Pohledávka Ústřední pojišťovny nebyla pohledávkou přednostní.⁸ Ústřední pojišťovna měla též zákonné zástavní právo k pojistníkovi pohledávce na náhradu z odpovědnostního pojištění (§ 40 odst. 1 zák. č. 189/1950 Sb., o pojistné smlouvě).⁹ Judikatura dále dovodila, že jednotlivá plnění pojišťovny lze započítat jen na obdobné nároky poškozeného proti odpovědné osobě, tedy dávky léčebné na odškodňovací nárok poškozeného na léčebné, nemocenské na odškodňovací nárok na ušlý zisk a pod.¹⁰ Spoluzavinění pojištěnce na vzniku škody se projevovalo již na nároku poškozeného na náhradu škody.¹¹

⁴ Srov. např. NS sp. zn. Cz 548/55.

⁵ Dle NS původní úzká vazba nároku pojišťovny na nárok přímo poškozeného vedla k označení nároku pojišťovny jako "regresního" nároku. Srov. NS sp. zn. Cpj 87/70.

⁶ Práva pojišťovny byla co do objemu a obsahu totožná s postoupenými právy pojištěnce (srov. § 1394 občanského zákoníku). Pojišťovně tak příslušel regresní nárok za týchž skutkových a zákonných předpokladů, za kterých příslušel pojištěnci nárok vůči škůdci.

⁷ Srov. NS sp. zn. Cz 495/53.

⁸ Viz rozsudek Krajského soudu v Jihlavě sp. zn. 4 Ok 3/52.

⁹ Srov. NS sp. zn. Cz 148/53.

¹⁰ Viz NS sp. zn. Rv 460/40.

¹¹ Viz NS sp. zn. Rv 460/40. Obdobně na základě zákona o národním pojištění NS sp. zn. Cz 201/52 a Cz 609/55.

1.3. Regresní nárok státu na náhradu nákladů

K pochopení příčin neexistence regresního nároku na náhradu škody v důchodovém pojištění po roce 1965 a opuštění regresního nároku na náhradu nákladů vyplacených dávek důchodového pojištění po roce 1992 je nutno se vrátit zpět do 50. a 60. let minulého století. Navzdory změně společenských poměrů v roce 1948 byla pro oblast důchodového zabezpečení úprava regresní povinnosti náhrady škody i nadále upravena v ust. § 110 a násl. zákona o národním pojištění. Když pak došlo zákonem č. 55/1956 Sb. o sociálním zabezpečení i k formálnímu opuštění koncepce pojištění a ke zrušení zákona o národním pojištění, byla cit. zákonem přesto ponechána v účinnosti právě ust. §§ 110 až 112 zákona o národním pojištění, která upravovala regresní nárok na úhradu pojistných škod. Zaměstnanci přitom dle ust. § 1 zákona č. 55/1956 Sb. na úhradu dávek a služeb neplatili žádné zvláštní příspěvky (!)

Ust §§ 110 až 112 zákona o národním pojištění byla nakonec zrušena zákonem č. 58/1956 Sb., o náhradě škody za pracovní úrazy a o náhradě nákladů léčebné péče a dávek nemocenského pojištění a důchodového zabezpečení. Náhrada dávek důchodového zabezpečení byla upravena v ust. § 12 a násl. cit. zákona. Systematicky došlo k předsunutí práva na náhradu nákladů v souvislosti s pracovními úrazy a nemocemi z povolání.¹² Následující ust. § 13 zákona č. 58/1956 Sb., výslovně konstatoval: „*Nejde-li o případ uvedený v § 12 a je-li dán důvod k náhradě škody poškozenému z těžé události, z níž (...) byly poskytnuty dávky (...) důchodového zabezpečení (zaopatření), je ten, kdo za škodu odpovídá, povinen nahradit státu tyto náklady a dávky v rozsahu odpovídajícím míře jeho odpovědnosti vůči poškozenému.*“ Spory o náhradu dávek rozhodovaly soudy. K dotazu ministerstva, zda ust. § 13 zákona č. 58/1956 Sb. má být aplikováno dle dosavadní praxe NS odpověděl, že zákon č. 58/1956 Sb. upravil nárok na náhradu pojistných škod nově jako přímý nárok státu. NS dále dovodil: „*Rozdíl mezi dřívějším stavem a dnešním, ... je ten, že dříve měla pojišťovna (odborové svazy) nárok na náhradu poskytnutých dávek do výše nároku poškozeného, kdežto dnes má stát nárok na náhradu v rozsahu odpovídajícím míře odpovědnosti škůdce vůči poškozenému. Dnes jde tedy o zcela samostatné nároky dvou různých subjektů, poškozeného a státu, při čemž nárok státu na náhradu je podmíněn co do výše poměrem, jakým je na celkové škody účasten poškozený.*“¹³

¹² Provozovatel a za určitých podmínek též podnik byli povinni nahradit státu dávky důchodového zabezpečení (zaopatření) poskytnuté z toho důvodu, že nebyly dodrženy povinnosti plynoucí z předpisů o bezpečnosti a ochraně zdraví.

¹³ Viz stanovisko NS sp. zn. 1 Ec 144/57

V upravené podobě převzal odpovědnost za škody v důchodovém zabezpečení též následující právní předpis - zákon č. 150/1961 Sb. o náhradách při úrazech a nemocech z povolání. Zvláštní úprava platila pro případ, že nedošlo k porušení bezpečnostních předpisů, ale podnik přesto odpovídal poškozenému za škodu vzniklou pracovním úrazem nebo nemocí z povolání, byl povinen nahradit státu rozdíl mezi invalidním důchodem vyměřeným podle § 8 cit. zákona a invalidním důchodem při pracovním úrazu, který by pracovníkovi náležel podle předpisů o sociálním zabezpečení (zaopatření); u důchodů pozůstalých rozdíl, o který byly tyto důchody zvýšeny proto, že je bylo třeba vyměřit z invalidního důchodu podle § 8 cit. zákona. Dle ust. § 19 cit. zákona dále platilo: „*Kdo podle občanského zákoníka odpovídá za škodu, protože někoho úmyslně nebo z nedbalosti poškodil na zdraví nebo tak způsobil jeho smrt, anebo kdo podle předpisů o odpovědnosti za škody způsobené dopravními prostředky odpovídá za škodu vzniklou poškozením na zdraví nebo smrtí, je povinen nahradit státu (...) dávky důchodového zabezpečení (zaopatření) poskytnuté z tohoto důvodu, a to v rozsahu odpovídajícím míře jeho odpovědnosti vůči poškozenému.*“ Poprvé bylo též výslovně upraveno omezení rozsahu odpovědnosti občana, pokud nešlo o poškození na zdraví nebo smrt, které by způsobil úmyslně nebo v opilosti (ust. § 19 odst. 2 zákona č. 150/1961 Sb.).

V roce 1965 došlo k oddělení úpravy odškodňování pracovních úrazů a nemocí z povolání od úpravy regresního nároku.¹⁴ Zákonem č. 33/1965 Sb. o úhradě nákladů vznikajících státu z úrazů, nemocí z povolání a jiných poškození na zdraví (o regresních náhradách), byl vedle osamostatnění právní úpravy regresního nároku též dokončen přerod ke koncepci regresní úhrady nákladů.¹⁵ Cílem regresní náhrady nákladů je tedy, jak dovodil NS, aby organizace a občané nesli aspoň část škody, která vznikla státu na prostředcích léčebně preventivní péče, nemocenského pojištění a důchodového zabezpečení, tj. která *se projevila zmenšením majetkového stavu státu.*¹⁶ Poprvé též došlo k přesunu pravomoci k rozhodování o nárocích na regresní náhradu od soudů k národním výborům, popř. jimi řízeným orgánům.¹⁷

Dle ust. § 1 odst. 2 zákona o regresních náhradách náhradu tvořily vedle nákladů léčebně preventivní péče, vyplacených dávek nemocenského pojištění též vyplacené dávky důchodového zabezpečení.¹⁸ Osamostatnění regresního nároku jako nároku státu mělo však i další významný dopad, pokud jde o vyčíslení výše „nákladů“. Dle ust. § 39 odst. 1 vyhlášky č. 34/1965 Sb., kterou se provádí zákon o regresních náhradách, činila pevná částka regresní

¹⁴ Stalo se tak konkrétně zákonem č. 30/1965 Sb. o odškodňování pracovních úrazů a nemocí z povolání.

¹⁵ Podrobnosti zejména procesní povahy byly rozvedeny ve vyhlášce č. 34/1965 Sb., kterou se provádí zákon o regresních náhradách.

¹⁶ Srov. NS sp. zn. Cpj 87/70.

¹⁷ Srov. NS sp. zn. Cpj 87/70.

¹⁸ Regresní náhradu bylo možné vymáhat pouze při poškození zdraví jiné osoby. Srov. NS sp. zn. 6 Tz 69/68.

náhrady při invaliditě nebo smrti postiženého 100 000,- Kčs, při částečné invaliditě 50 000,- Kčs. Tato pevná částka byla náhradou všech dávek důchodového zabezpečení (tedy nikoliv nákladů léčebně preventivní péče a dávek nemocenského pojištění), které by byly přiznány z důvodu invalidity (částečné invalidity) nebo smrti poškozeného. Pevná částka při smrti poškozeného náležela i v případech, kdy nebyly přiznány žádné důchody pozůstalých. Pravomocným přiznáním nebo dobrovolným zaplacením pevné částky byl případ po regresní stránce vyřízen a k pozdějším změnám, ať příznivým nebo nepříznivým, se nepřihlíželo. Jestliže však poškozený přestal být invalidním do jednoho roku po tom, co byl invalidním uznán, vrátilo se povinnému občanu nebo organizaci to, co na pevnou částku regresní náhrady zaplatili, po odečtení skutečně vyplacených dávek důchodového zabezpečení. Tyto účinky ale neměla pouhá změna invalidity na částečnou invaliditu.¹⁹

Výše regresní náhrady nesměla v případě občana ani s přírůžkou přesáhnout 10 000 Kčs, a jde-li o poškození zdraví, které občan způsobil úmyslně nebo v opilosti, částku 20 000 Kčs.²⁰ Ústav národního zdraví, určená zdravotnická organizace a regresní komise okresního úřadu byly oprávněny rozhodnout též o snížení či prominutí regresních náhrad. Pro případ své odpovědnosti se mohly jak organizace, tak občané pojistit u Státní pojišťovny.

V roce 1991 byla ještě připravena novelizace zákona o regresních náhradách – zákon ČNR č. 266/1991 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 33/1965 Sb., o úhradě nákladů vznikajících státu z úrazů, nemocí z povolání a jiných poškození na zdraví (o regresních náhradách) a vyhláška č. 363/1991 Sb., kterou se provádí zákon o regresních náhradách. K věcným změnám v regresním nároku nedošlo. Pokud jde o regresní nárok v důchodovém zabezpečení, došlo pouze k navýšení pevné částky regresní náhrady při invaliditě nebo smrti postiženého na 200 000 Kč a při částečné invaliditě na 100 000 Kčs.

2. Pojetí pojistných škod ve veřejnoprávním sociálním pojištění dle platné právní úpravy

Regresní zákon byl s účinností k 1. lednu 1993 zrušen ust. § 21 bodem 3 zákona ČNR č. 550/1991 Sb. o všeobecném zdravotním pojištění, a to bez náhrady.²¹ V literatuře se tato skutečnost popisovala jako „ústup v oblasti uplatňování odpovědnosti“ a bez rozpaků se

¹⁹ Nárok na vrácení částky zanikal, jestliže jej občan nebo organizace neuplatnili do 6 měsíců poté, co byla výplata důchodu poškozenému pravomocně zastavena. K tomu srov. např. NS sp. zn. Cz 131/76 nebo 2 Cz 19/78. O regresním nároku rozhodovala regresní komise okresního národního výboru.

²⁰ Srov. NS sp. zn. 7 To 54/80 a 1 To36/84.

²¹ Dle ust. § 20 zákona ČNR č. 550/1991 Sb. se v regresním řízení, které nebyly ke dni účinnosti tohoto zákona pravomocně skončeny (tj. k 1.1.1992), se postupuje podle dosavadních předpisů.

přiznávalo, že v oblasti důchodového zabezpečení, resp. pojištění se od vymáhání pojistných škod upustilo.^{22 23}

K částečné náhradě zrušené právní úpravy bylo bez časového prodlení přikročeno pouze v případě provizorní (dle důvodové zprávy jednorocní) náhrady před zavedením úrazového pojištění. Zákonem ČNR č. 37/1993 Sb. o změnách v nemocenském a sociálním zabezpečení a některých pracovněprávních předpisů byla do zákoníku práce z roku 1965 vložena úprava zákonného pojištění odpovědnosti organizace (zaměstnavatele) za škodu při pracovním úrazu nebo nemoci z povolání. Doprovodná vyhláška č. 125/1993 Sb., kterou se stanoví podmínky a sazby zákonného pojištění odpovědnosti zaměstnavatele za škodu při pracovním úrazu nebo nemoci z povolání nabyla účinnost k 22.4.1993.

Zrušení zákona o regresních náhradách ve zdravotním pojištění bylo provizorně napraveno s účinností k 1. 7. 1993. Zákon č. 161/1993 Sb. vložil do zákona o všeobecném zdravotním pojištění ust. § 20a, které v odst. 1 zakotvilo právo příslušné zdravotní pojišťovny na náhradu škody vůči třetím osobám, jestliže vynaložila náklady na péči plně nebo částečně hrazenou zdravotním pojištěním v důsledku jejich zaviněného protiprávního jednání vůči osobám účastným zdravotního pojištění.²⁴

V oblasti nemocenského pojištění se regresní náhrada do platné právní úpravy vrátila až s novým zákonem o nemocenském pojištění.²⁵ V důchodové pojištění se na návrat práva na náhradu pojistných škod, resp. regresní náhrady stále čeká.

V platné právní úpravě lze nalézt úpravu regresivního nároku na náhradu (pojistných) škod pouze v zákonném pojištění zaměstnavatele za škodu při pracovním úrazu a nemoci z povolání. Naopak ve veřejném zdravotním pojištění a v nemocenském pojištění převládla úprava regresního nároku na náhradu nákladů. V případě veřejného zdravotního pojištění k tomu došlo postupně, v nemocenském pojištění v souvislosti s novým zákonem o nemocenském pojištění.

2.1. Regresní nárok v zákonném pojištění zaměstnavatele za škodu při pracovním úrazu a nemoci z povolání

Ve stále platné právní úpravě zákonného pojištění odpovědnosti zaměstnavatele za škodu při pracovním úrazu nebo nemoci z povolání došlo k poměrně velmi efektivní kombinaci obou možných přístupů k náhradě pojistných škod. Ust. §§ 10 a 11 odst. 2

²² Srov. Miller, Z.: Ústup od uplatňování odpovědnosti, Správní právo 1994, č. 3, str. 130 a násl.

²³ Autor může tuto skutečnost ze své 10leté praxe u nositele pojištění jen potvrdit.

²⁴ K souvisejícím problémům např. NS sp. zn. 33 Odo 39/2003-201.

²⁵ Srov. důvodovou zprávu k zákonu č. 187/2006 Sb., tisk PSP č. 1005, část C, a komentář k § 126.

vyhlášky č. 125/1993 Sb. upravuje tzv. regresní nárok na náhradu nákladů. V následujícím ust. § 11 cit. vyhlášky je pak upraven i přechod práva na náhradu pojistných škod.

Pojišťovna má vůči zaměstnavateli právo na náhradu až do výše poskytnutého plnění:

- způsobil-li zaměstnavatel nebo zaměstnanec zaměstnavatele škodu úmyslně, pod vlivem alkoholu nebo jiné návykové látky;
- došlo-li ze strany zaměstnavatele nebo jeho zaměstnance k zvláště závažnému porušení předpisů o bezpečnosti a ochraně zdraví při práci a pokud toto porušení bylo v příčinné souvislosti se vznikem škody;
- došlo-li ke škodě v přímé souvislosti s výkonem činnosti provozované neoprávněně.

Stejný regresní nárok má pojišťovna proti zaměstnavateli, byla-li škoda způsobena zaviněným porušením pracovních povinností v pracovněprávních vztazích; v tomto případě však maximálně do výše, kterou může zaměstnavatel požadovat na odpovědném zaměstnanci podle pracovněprávních předpisů. Proti zaměstnavateli, který byl v době výplaty pojistného plnění v prodlení s placením pojistného, má pojišťovna právo na úhradu až do výše plnění, které vyplatila z důvodu pojistných událostí vzniklých v době, za kterou nebylo zapláceno pojistné.

Dle ust. § 11 cit. vyhlášky přechází na pojišťovnu, která nahradila za zaměstnavatele škodu, právo zaměstnavatele na náhradu vůči tomu, kdo poškozenému za takovou škodu odpovídá. Poruší-li zaměstnavatel povinnost toto právo zabezpečit, je pojišťovna oprávněna požadovat na něm náhradu až do výše vyplaceného plnění.²⁶

2.2. Regresní nárok ve veřejném zdravotním pojištění

Příslušná zdravotní pojišťovna má dle ust. § 55 odst. 1 zákona č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění a o změně a doplnění některých souvisejících zákonů, v platném znění, vůči třetí osobě právo na náhradu těch nákladů na péči hrazenou ze zdravotního pojištění, které vynaložila v důsledku zaviněného protiprávního jednání této třetí osoby vůči pojištěnci. Náhrada je příjmem fondů zdravotní pojišťovny.

Ke změně platné právní úpravy došlo zákonem č. 137/2008 Sb. s účinností k 1.6.2008. Opuštění koncepce náhrady škody, která byla do této novelizace zakotvená v zákoně o veřejném zdravotním pojištění, bylo zdůvodněno chybnou dikcí dosavadního znění, které

²⁶ Nejvýznamnějším právem pojišťovny je samozřejmě právo na náhradu majetkové újmy, která pojišťovnám vznikne provozováním zákonného pojištění. Toto právo však nelze považovat za náhradu škody ve smyslu tradiční prvorepublikové doktríny o náhradě pojistných škod.

bylo koncipováno jako právo zdravotní pojišťovny na náhradu škody. Dle navrhovatele vadnost tohoto ustanovení spočívá v tom, že tato „*třetí osoba nezpůsobila škodu zdravotní pojišťovně, ale účastníku zdravotního pojištění*“.²⁷

2.3. Regresní nárok v nemocenském pojištění

V ust. § 126 zákona o nemocenském pojištění je upravena povinnost toho, kdo způsobil, že v důsledku jeho zaviněného protiprávního jednání zjištěného soudem nebo správním úřadem došlo ke skutečnostem rozhodným pro vznik nároku na dávku, zaplatit orgánu nemocenského pojištění regresní náhradu.

Jestliže skutečnosti rozhodné pro vznik nároku na dávku zavinilo více subjektů, odpovídají orgánu nemocenského pojištění společně a nerozdílně a vzájemně se vypořádají podle míry zavinění, pokud se nedohodnou jinak. Je-li jednou z těchto osob pojištěnec, kterému byla dávka vyplacena, odpovídají orgánu nemocenského pojištění jen ostatní subjekty; výše regresní náhrady se přitom poměrně sníží. Spory o vzájemné vypořádání rozhodují soudy. Regresní náhrada se stanoví ve výši vyplacené dávky. Povinnost k zaplacení regresní náhrady vzniká na základě rozhodnutí příslušného orgánu nemocenského pojištění o povinnosti zaplatit tuto náhradu. Nárok na zaplacení regresní náhrady zaniká uplynutím 3 let ode dne, kdy orgán nemocenského pojištění zjistil skutečnost, že ke vzniku sociální události, z jejíhož titulu byla dávka vyplacena, došlo, nejpozději však uplynutím 10 let ode dne vzniku této sociální události. V důvodové zprávě k novému institutu regresní náhrady je uvedeno, že regresní náhrada je pojmána jako úhrada vyplacené dávky, nikoliv jako náhrada škody.²⁸

3. Závěr

Jakkoliv byl zánik úpravy náhrady škody způsobené vyplacením dávek důchodového zabezpečení v důsledku protiprávního jednání zaměstnavatele či třetí osoby v podmínkách převratných změn počátkem 90. let minulého století pochopitelný, nelze v současné době tvrdit, že již pominuly urgentní důvody pro renesanci práva na regres v důchodovém pojištění.

V době úsporných sociálních balíčků, permanentních sociálních reforem, které vedou ke snižování výše dávek poskytovaných dle práva sociálního zabezpečení, v předvečer dalších úsporných kroků důchodové reformy nelze zdůvodnit, proč by všichni pojištěnci měli v plném rozsahu nést důsledky zaviněného protiprávního jednání škůdce. Protože z důvodu sociální

²⁷ Srov. důvodovou zprávu k zákonu č. 137/2008 Sb., PSP tisk 250/0, část čtvrtá, čl. VI.

²⁸ Viz důvodová zpráva k zákonu č. 187/2006 Sb., PSP tisk 1005, zvláštní část, komentář k § 126.

jistoty (a vyšší dobytosti) není možné upřednostnit plnění škůdce z titulu odpovědnosti za protiprávní jednání před výplatou dávek důchodového pojištění,²⁹ nelze se vyhnout tomu, že z důchodového pojištění budou plněny dávky v případech, kdy vznik sociální události způsobila svým zaviněným protiprávním jednáním třetí osoba.

Legislativní prostor pro obnovení institutu náhrady škody je dán společným působením dvou principů. Jak již bylo v úvodu předesláno, dávky z důchodového pojištění by neměly být poskytovány nadbytečně. Způsobil-li škůdce svým zaviněným jednáním smrt či invaliditu pojištěnce, měl by nést v tomto rozsahu též plně či alespoň zčásti (viz dále) následky svého jednání. Na druhou stranu je nutno říci, že poškozenému by se mělo dostat plné náhrady škody, nikoliv však více.³⁰ Má-li tedy poškozený či jeho rodinný příslušník nárok na invalidní či pozůstalostní důchod nelze akceptovat, aby mohl současně uplatnit z téhož důvodu nárok na náhradu škody vůči škůdci a dosáhnout tak úhrady téhož, co již mu bylo poskytnuto prostřednictvím dávek důchodového pojištění. Právě kombinací principu neposkytovat dávky důchodového pojištění nadbytečně a principu plné náhrady škody (ovšem se zohledněním toho, co bylo již poskytnuto poškozenému z veřejnoprávního důchodového pojištění) se vytváří dostatečný prostor pro legislativní renesanci zásady upravené ve všech normách sociálního pojištění platných na území Československa až do 1. ledna 1993.³¹

Inspiračním zdrojem pro novou právní úpravu by mohla být úprava a praxe spojená s ust. § 110 zákona o národním pojištění. Přímý nárok na náhradu škody, který příslušel pojištěnci, rodinnému příslušníku nebo jeho pozůstalému, pokud tento nárok příslušel z důvodu, pro něž byly přiznány dávky důchodového pojištění přecházel dle této úpravy ex lege přešel z pojištěnce, rodinného příslušníka nebo pozůstalého na Ústřední národní pojišťovnu, a to až do výše poskytnutých dávek. Jednalo se vlastně o nepřímý nárok na náhradu škody.³² Plnění takové dávky se považovalo za škodu, která byla pojišťovně bezprostředně způsobena.

Nelze však zastít, že od účinnosti zákona o národním pojištění, přeci jen uplynulo spousta času a společenské podmínky doznaly řady změn. Vhodnějším inspiračním zdrojem pro legislativní úpravy pojistných škod je úprava obsažená v ust. §§ 10 a 11 vyhlášky

²⁹ Stejně neúnosné by bylo zřejmě právo škůdce domáhat se zrušení rozhodnutí, jímž byla poškozenému či pozůstalým přiznána dávka důchodového pojištění. Srov. NS sp. zn. 4 Cz 42/60.

³⁰ Srov. NS sp. zn. Cz 108/52, kde NS dovodil: „Nebylo by spravedlivé, ani by poškozený dostal škodu nahrazenou dvakrát, jednou od škůdce a po druhé od pojišťovny ...“

³¹ K prvorepublikovému zákonodárství srov. např. Gallas, J.; Mařík, J.: Zákon o národním pojištění, Praha 1950, Nakladatelství práce, str. 377 a násl..

³² Viz NS sp. zn. Cpj 87/70.

č.125/1993 Sb., která kombinuje právo na náhradu pojistných škod s regresním nárokem na náhradu nákladů vzniklých výplatou odškodnění.

Ač myšlenkový základ přerodu regresního nároku na náhradu pojistných škod v nárok na náhradu nákladů vyplacených dávek je spojen s odlišnou ideologií a se změnou společenského zřízení v roce 1948, nelze nevidět prospěšnost této změny pro nositele pojištění a zčásti též pro poškozené a škůdce. Nezbytnost tvrdit a prokazovat výši pojistných škod v každém konkrétním případě značně zatěžuje a zdržuje nositele pojištění od jejich meritorní činnosti (tj. rozhodování o dávkách).³³ Zavedení úpravy regresního nároku na náhradu pojistných škod v důchodovém pojištění by tak nesporně došlo k navýšení administrativní zátěže. Vyčíslení pojistných škod v důchodovém pojištění v dlouhodobém horizontu je vzhledem k četným dynamickým prvkům integrovaným do platné právní úpravy nemožné. Jednoduše nelze vypočítat, kolik bude činit výše invalidního důchodu za 5 let. Dále je nutno zvážit, že povinnost uhradit plnou výši škody způsobené výplatou invalidního důchodu či pozůstalostních důchodů může mít pro škůdce povahu značného až likvidačního finančního břemene.^{34 35} Ze všech těchto důvodů je proto na místě uvažovat o paušalizaci případné regresní náhrady v důchodovém pojištění jako tomu bylo do 31.12.1992.

Jakkoliv autor tohoto článku preferuje v důchodovém pojištění instituci regresní náhrady nákladů vyplacených dávek před regresním nárokem na náhradu pojistných škod, nelze akceptovat myšlenkový základ, který je s regresním nárokem na náhradu nákladů od počátku spojen. Nebezpečí ignorování tohoto rozdílu vede k neblahým důsledkům. Pojetí regresní úhrada tak jak nalezlo svůj výraz v ust. § 55 zákona o veřejném zdravotním pojištění či v ust. § 126 zákona o nemocenském pojištění by nemělo sloužit k ochraně příjmů nositele pojištění či snad k vyrovnání schodku státního rozpočtu.^{36 37} Nelze ani preferovat přepjatý

³³ K praxi vymáhání pojistných škod ve veřejném zdravotním pojištění srov. NS sp. zn. 4 Tz 4/2003.

³⁴ Srov. ust. § 19 odst.2 zákona č. 150/1961 Sb., resp. následně ust. § 10 zákonem č. 33/1965 Sb. V případě zakotvení úpravy pojistných škod se subsidiární působností občanského zákoníku by mohl soud využít moderační právo dle ust. § 450 občanského zákoníku.

³⁵ K pochybnostem ohledně uznatelnosti celé výše invalidního důchodu jako škody srov. NS sp. zn. Cpj 87/70.

³⁶ Z poslední doby lze poukázat na závěry obsažené v důvodové zprávě k návrhu zákona č. 347/2010 Sb., kterým se mění některé zákony v souvislosti s úspornými opatřeními v působnosti Ministerstva práce a sociálních věcí. V tisku PSP č. 120, resp. 155 na str. 33 a 34 k cit. návrhu zákona byly navrhovány úsporná opatření v oblasti nemocenského pojištění, které je jinak finančně vyrovnané, zdůvodněny zlepšením bilance státního rozpočtu roku 2011 o 16,3 mld. Kč.

³⁷ Dle čl. 71 odst. 3 Úmluvy o minimální normě sociálního zabezpečení (č. 102), který váže též Českou republiku, členský stát přejímá všeobecnou zodpovědnost za náležitě zajištění dávek podle této úmluvy a učiní všechna potřebná opatření k dosažení tohoto cíle. Mezinárodní organizace práce podala k tomuto článku upřesňujícího výklad v tom smyslu, že členský stát je povinen mimo jiné přijmout opatření pro náležitě poskytování dávek (Zpráva MOP 1952, str. 231). Přebytky vyniklé při hospodaření s dávkami proto nemohou být použity na úhradu schodku státního rozpočtu. K tomu viz Srov. Dijkhoff, T.: Zavádění soukromých prvků do národních systémů sociálního zabezpečení a role mezinárodních standardů, str. 162 in Koldinská, Štefko (ed.):

individualismus. Byla-li ze shromážděných finančních prostředků sociálního pojištění hrazena zdravotní péče či poskytnuty dávky nemocenského pojištění, protože došlo k poškození zdraví pojištěnce, byla bezpochyby způsobena škoda celé společnosti, nikoliv pouze protiprávním jednáním zasaženému jednotlivci. Nebyť tohoto protiprávního jednání bylo by totiž možno použít nashromážděné finanční prostředky k úhradě zdravotní péče či k poskytnutí finančnímu nadlepení jiným pojištěncům.³⁸

Sociální ochrana ve střední a východní Evropě Auditorium 2011. Úmluva byla publikována Sdělením MZV pod č. 461/1991 Sb.

³⁸ Srov. NS sp. zn. Cz 108/52, kde NS dovedl: „Nebylo by spravedlivé, ... ani by pojišťovna škodu, způsobenou osobou třetí, hradila pojištěnci ze svého a platila ji tedy z peněz, které poskytli pracující na úhradu dávek národního pojištění, které slouží zejména osobám starým a neschopným práce.“